

'Nooit meer oorlog!'

De eerste wereldoorlog, wij memoreerden het al, had in Nederland weinig slachtoffers gemaakt. Duitsland noch de Entente had er ooit voordeel in gezien, de Nederlandse neutraliteit aan te tasten – een neutraliteit die een zwakke verdediging gevonden had in een, naar verhouding, bescheiden inspanning op defensiegebied. Deze had inclusief de afwikkeling, inclusief ook de uitgaven voor de distributie, bijna 2 miljard gulden gekost¹ – een tiende van het nationaal vermogen volgens Bonger's schatting voor 1920² of (de onvolledige gegevens maken die berekening nog hachelijker) wellicht gemiddeld per jaar tussen de 10 en 15 % van het nationaal inkomen.³ Die inspanning was voor een derde gedekt uit verhoogde belastingen, voor twee-derde uit leningsgeld.⁴ De staatsschuld was in vijf jaar tijd met ongeveer 1 $\frac{3}{4}$ miljard toegenomen⁵. Het leek de tijdgenoot een astronomisch bedrag en de behoefte was dan ook sterk, alle bureaus en overige lichamen die uit de oorlogstijd dateerden, snel en grondig af te breken. Van de bijna 200 'crisis-instellingen' die, toen de oorlog eindigde, op de onderscheiden terreinen van het maatschappelijk leven werkzaam waren, hoofdzakelijk voor de distributie van grondstoffen en levensmiddelen, was eind 1919 al twee-derde opgeheven; de rest volgde spoedig. 'Het crisis-apparaat verdween zonder een spoor achter te laten'⁶, de archieven liet men in wanorde liggen. Wel was onder de impuls van de oorlog het verzamelen van statistische gegevens door de overheid verbeterd en belangrijk uitgebreid – de *Statistiek van de handel en scheepvaart der Nederlanden*, gepubliceerd sinds 1847, was zeventig jaar lang 'een voorwerp van spot (geweest) voor de ingewijden en van misleiding van hen die haar te goeder trouw raadpleegden'⁷, – maar de behoefte, de op het gebied van de oorlogseconomie opgedane ervaring in welke vorm ook vast te leggen, ontbrak.

Van algemener belang was dat de omstandigheid dat men er in geslaagd

¹ 'Per 1 augustus 1919 schat de minister van financiën het totaal der crisis-uitgaven op rond f 1900 miljoen.' M. W. F. Treub: 'De economische toestand van Nederland gedurende de oorlog', in *Nederland in de oorlog*, p. 187. ² Bonger: *Vermogen en inkomen in Nederland gedurende de oorlogstijd*, p. 34. ³ Bonger schatte het nationaal inkomen voor 1919 op ruim 5 miljard gulden, Colijn's schatting, door Bonger aangehaald, was 3 miljard (a.v., p. 46-47, 53). Men moet er rekening mee houden dat, door de prijsstijgingen, de waarde van het geld in Nederland na de eerste wereldoorlog ongeveer gehalveerd was. ⁴ Treub in *Nederland in de oorlog*, p. 187. ⁵ A.v., p. 167. ⁶ F. A. G. Keesing in *Ned. volksh.*, dl. III, p. 12. ⁷ J. H. F. Claesens, aangehaald door Ph. J. Idenburg: 'Geschiedenis der Nederlandse statistiek', a.v., dl. II, p. 4.